

Válasz egy véleményre

Szakmai berkekben az járja, hogy há-lás lehet az a szerző, akinek a könyv-éről valaki recenziót készít, mert a recenzióírás nehéz műfaj, hiszen a feladatra vállalkozónak meg kell is-merni és pontosan kell érteni a könyv írójának céljait, indítékait, korlátait, következtetéseit, és ezt kell szembesi-teni a szakmai követelményekkel, kí-vánalmakkal. Ez pedig úgy történik, hogy a feladatra vállalkozó először nagyon alaposan, esetleg többször is elolvassa a könyvet, hogy megértse. Azt követően a recenzió írása során viszont nagyon kell vigyázni arra, hogy a könyv szövegéhez, logikájához hű legyen a vélemény, és még véletle-nül se adjon a szerző szájába olyant, amit nem mondott, és főleg ne vitas-son olyan dolgokat, amihez nem ért, amiről ténylegesen fogalma sincs, és helyzeténél fogva nem is lehet (pl. a falusi társadalom, termelési technoló-gia stb.). Végül pedig elvárható egy szerénység, mert a recenzió írója is csak egy ember, és nem hordozza a zsebében a bölcsek követ. Ebben az esetben ezek a szakmai, etikai köve-telmények nem érvényesültek. Fertő Imre hihetetlen szakmai göggel, fő-lénnel, agresszív stílusban támadja a szerzőt – aki szerinte nem ért semmi-hez, nem ismeri sem az agrártörténel-met, sem az agrárgazdaságtant, sem az agrárpolitikát, sem a vidéket, sem a falusi társadalmat, szóval, ahogy van, nulla az egész, a szerző és mű együtt. Fertő Imre ifjú agrárközgaz-dász mondja ezt, Budapesten és kül-földön eltöltött kutató intézeti gya-korlattal, ahol a mezőgazdasági üze-meknek csak az irodájáig juthatott el. Ennyi pont elegendő lehetne ahhoz, hogy stílusa, felkészültsége, ideológiai

■ Az előző számunkban (BUKSZ, 2002. tavasz) közzöltük Gazdag László levelét (7–10. old.), amelyben kifogásolta Buday-Sántha Attila: *Agrárpolitika-vidékpolitika. A magyar mezőgazdaság és az Európai Unió* című könyvről szóló recenzióinkat. (BUKSZ, 2001. ősz 289–292. old.) A recensens, Fertő Imre választát is közzétettük. Mostani számunkban Buday-Sántha Attila levelét kö-zöljük, ugyanebben a tárgyban, Fertő Imre újabb válaszával. E levelekkel a vitát lezárjuk.

agressziótól túlfűtött támadásmódja miatt egyszerűen ne tekintsem part-nernek. Annál inkább, mert ez a stí-lus egy az egyben azonos azzal, ahogy a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején a kiváló szakembereket szakmailag és emberileg tönkretették az adott korszak „keresztes vitézei”. Ez ismétlődött meg 1989-ben, ami-kor a *Közgazdasági Szemle* hasábjain minősíthetetlen hangon támadták meg Vági Ferencet és most a vitázó által nagyon védett Varga Gyulát, csupán azért, mert arra figyelmeztet-tek, hogy az átalakítás ne járjon ér-tékvesztéssel. Ezt pedig azért tet-ték, mert végigélték és végigküzdöt-ték azt a korszakot, amikor az agrár ágazat a szakmai nyomorból a világ élvonalának közelébe került, és a ki-látástalan helyzetű, vagyonából ki-semmizett, lenézett parasztemberből havi fizetésre, szociális ellátásra, nyugdíjra jogosult dolgozó ember lett, akinek még üdülésre is volt joga és lehetősége, ha még nem élt is „eu-rópai szinten”, ahogy az országban mások sem. Szóval, nagy ennek a szerencsétlen országnak a termőké-pessége, mert olyan állhatatosan új-ratermeli az igazság bajnokait, hogy ezekből minden korszakra jut egy ko-sárral. A recenzió szerzője nem a kö-vetkeztetésekkel foglalkozik (egyeten esetet kivéve, amire rögtön ráterek), hanem neveket keres, akikre szerinte hivatkozni kell, csak azért, mert sze-rinte úgymond azok a nagyok, füg-getlenül attól, hogy az adott témához mi közük van. (Ezek után csak azt nem tudom, hogy saját munkáiban miért nem hivatkozza le őket?) Vizs-gálati módszereket, szempontokat kér számon, mert Amerikában az a módi. Ez engem sajnos arra az időszakra emlékeztet, amikor a tudomá-ny „Iván Ivánicsoknak” citálását, valamint a Marx-, Engels-, Lenin-idézeteket jelentette, és azt hiányol-ták a munkáimból. Nemhiába félpé-riférián vagyunk, ahol ezektől a feu-dális hagyományoktól nem lehet el-szakadni. Erre utal az is, amikor a bí-ráló arról beszél, hogy a beosztott megdicséri főnökét. Ez lehet, hogy Budapesten így működik, de Pécsen nem. Itt nincs rangkorság, viszont egymás és a szakmabeliek teljesítmé-nyét gyözelemmel kísérjük.

A minősíthetetlen hangnem kiinduló-pontja a könyv szerzője és a recenzió írója közötti elvi különbség a kilenc-venes évek állapotának a megítélésé-ben. Röviden az, hogy Fertő Imre azt vallja: ez nem történhetett máskép-pen, és lényegében itt nincs semmi probléma, a véleményem viszont az, hogy ez a kikényszerített átalakítás az egész vidékre, az agrárnépesítésre, annak jövőbeli kilátásaira és az agrár-ágazat egészére tragikus következmé-nyekkel járt. Mivel ez az állítás rend-re nincs összhangban a kormányza-tok évről évre meghirdetett sikerpro-pagandájával, ez egy megbocsáthatat-lan tett. A könyv egészével kapcsolat-ban a bíráló lényegében semmit sem ért. Nem tudja kezelni, hogy ez nem agrárgazdaságtan, nem faluszocioló-gia, nem agrártörténet, nem környe-zetvédelem, de egyszerre az is. Így egyszerűen be akarja gyömöszölni bi-zonyos amerikai iskolákba, mert a dolgokat csak úgy lehet vizsgálni, és ki akar kényszeríteni egy olyan mód-szertani játékot, amely egy ilyen komplex megközelítésre egyszerűen alkalmatlan és öncélú. A könyv „am-biciózus” célja egyszerűen az, hogy a maga teljességében, összefüggéseiben és folyamatában mutassa be az ún. vidék és azon belül annak szinte nap-jainkig alapját képező agrárgazdaság fejlődését, mindezt könnyen érthető, és ha szükséges, akkor tanulható for-mában. Mivel ezt a könyvet már több százan olvasták, és ebből, valamint az előnyagaiból hasonló számban vizs-gáltak anélkül, hogy megértési prob-lémáik lettek volna, a hibát a recenzió írója csak önmagában keresheti. A feladat újszerű, ahhoz nem alkal-mazhatók az agrárgazdaságtani isko-lák receptjei, ahhoz olyan feltételek meghatározására van szükség, ame-lyek évszázadokon át nyomon követ-hetők anélkül, hogy az anyagot végte-lenül szét kellene darabolni. Hang-súly a szintézisen van, és nem az ana-lízisen, és ez nem oldható meg azon az alapon, ahogy a doktori iskolák oktatják egy-egy részterület vizsgála-tát. Itt nem az empiria hiányzik, ez az empiriák szintézise, és az anyag nem az állítások, hanem a következtetések sorozatán alapszik, amelyre az öncé-lúnak tekintett ábrák és táblázatok nyújtanak lehetőséget. És ezek egy-

sejbe rendezése, értékelése azért nehéz, mert ebben a szemiperiferikus helyzetben lévő Kelet-Közép-Európában a dolgok sohasem úgy történtek, mint a fejlődés centrumát jelentő Nyugat-Európában, vagy Észak-Amerikában, ahol a gazdaság fejlődésének közép-, de nemritkán hosszú távú feltételei is előre kiszámíthatóak és biztosítottak.

Egy több évszázados fejlődést felölelő szintetizáló jellegű munka csak nagyon nagy irodalmi bázisra támaszkodva készülhet, és ha a szerző többre törekszik néhány „nagy” vélemények citálásánál, tehát valóban szintézist akar, akkor az irodalom végtelen. És nincs fontos vagy kevésbé fontos irodalom, folyóirat. Minden fontos, amiben olyan önálló, eredeti gondolat van, ami a fejlődési folyamat megértését elősegíti. Főleg itt folyóiratokat keresni, és rangsorba állítani, mert ez a rangsor egyszerűen nem igaz. A több mint 600 feltüntetett irodalom egyben azt jelenti, hogy a feldolgozott irodalom kétharmada nem került be az irodalomjegyzékbe, azért mert mások pontosabban kifejezték azt, esetleg – még ha ismerte is – elkerülte a szerző figyelmét (például Mentényi Miklós cikkei). Teljesen felesleges dolog Csáki Csabát és Varga Gyulát belekeverni ebbe a dologba, csak hogy a bíráló az igazát bizonyítsa. Erre, biztos vagyok, hogy egyikük sem tart igényt, és mint hosszú ideje munkatársuk, a bírálónál sokkal pontosabban tudnám értékelni a szakmai tevékenységüket. Az utóbbi szerző emlegetése azért is balfogás, mert több mint 10 alkalommal szerepel a könyvben, és ennél több idézés legfeljebb az életrajzi regényekben szokásos. Ami pedig a külföldieknek a magyar agrárgazdasággal kapcsolatos értékelését illeti, az benne van a könyvben, de köztük nem szerepelnek olyan munkák, amelyek a magyar viszonyok ismeretének teljes hiányáról árulkodnak. Ezek citálását átengedem másoknak. Az viszont érthetetlen a számomra, hogy Fertő Imre milyen alapon minősíti a szaklapok, kiadványok szerzőit, akiknek szakmai teljesítményét az angolszász szakirodalom desztillációjával készült munkáival meg sem közelíti. Az agrárpoli-

tikát bizony miniszterek és politikusok csinálják sajnos, így bizony a döntéseik ismerete nem nélkülözhető egy ilyen munkánál. Ha valaki ezt nem veszi figyelembe, akkor rajzolja a függvényeit, mozgósíthatja az egész matematikai-statisztikai módszertanát, amit kap, az minden lesz, csak nem a magyar agrárpolitika, mert az agrárpolitika – ha tetszik, ha nem – a XX. század egyik legnemzetibb műfaja a világon mindenütt. Külön érdekesség, hogy a felhevült vitázó még Glatz Ferencet is kipécézi. Ha ismerné a magyar szakirodalmat, akkor tudná, hogy az MTA elnöke által szerkesztett könyveket több tucat szakértő írta, akikkel nem hiszem, hogy a bíráló vitaképes lenne. Az viszont tény, hogy nem dolgoztam fel és nem is dolgozhattam fel az összes irodalmat. A hiányzók száma több száz is lehet, de legalább 10–20 olyan van, ami még pluszt adhatna. Ezt egy-két év múlva az anyag újragondolásakor be lehet illeszteni. Ami pedig a faluszociológiát illeti, az nem hiányzik. A könyv szerzője végigélte és -dolgozta az elmúlt ötven évet, és pontosan tudja, mi a mezőgazdaság, és hogy élt a falu. A szociográfiák nagyon fontosak voltak a dolgok megértéséhez, és szemléletük, véleményük tükröződik is az anyagban. Kérem, mondjon a bíráló egyetlen olyan kijelentést és gondolatot, amely ellentmondásban van a kor szociológiai irodalmával!

Igazán Erdei Ferenc az, akit súlyánál kisebb mértékben szerepeltettem, és nem véletlenül, mert nem akartam, hogy az értékelése körüli viták a könyv megítélését befolyásolják. Tevékenységének eredményei így is kiemelésre kerültek az agrárgazdaság fejlődésének értékelése során.

A mezőgazdaság hatékonyságával kapcsolatban ejtett kifogásokra viszont csak azt tudom mondani, hogy el kell olvasni a könyvet. Ha valaki az angol és amerikai irodalmon nő fel, akkor igazán tájékozottnak kellene lennie arról a különbségről, ami a magyar és az angolszász mezőgazdaság közgazdasági feltételeiben mutatkozik, nem is szólva a nyugat-európai mezőgazdaságról. És még egy lényeges dolog – ami a könyvben benne van –: a magyar mezőgazda-

ság mindig túlnépesedett volt, mert kétszáz év óta egyetlen fejlődés sem tudta felszívni a felesleges munkaterőt. Ezt a nagyüzemek saját erőből próbálták megoldani, mert tisztában voltak a tagjaikkal szembeni szociális kötelezettségeikkel. Ez volt az Amerikából magyarosított háztáji integráció és a kiegészítő tevékenységek fejlesztésének egyik lényeges vállalati indoka. Ennek megértéséhez természetesen alaposan végig kellett volna olvasni a könyvet, és akkor a bíráló a műszaki fejlesztés lényegét és az ábrák jelentőségét is megértette volna.

A vitázó vehemensen támadja a vidékfejlesztéssel kapcsolatban írtakat, azzal, hogy nem volt és jelenleg sincs vidékpolitika. Ez azonban olyan részgazság, amelynek sorozatára épül az egész bírálat. Részgazság, mert valóban komplex vidékpolitika Magyarországon sohasem volt, de annak részelemei mindig is megjelentek. Mert a vidékpolitika része volt a múlt században az Eötvös-féle tanügyi reform, Klebelsberg Kúnó falusi kisiskolai programja, akárcsak az ötvenes évek faluvillamosítása, vagy a hatvanas, hetvenes évek be-kötőútprogramja is. A példákat napjainkig lehetne sorolni, de nem az a kérdés, sokkal inkább az, hogy a vidék társadalmi-gazdasági fejlődését csak a vidékfejlesztés feltételrendszerének együttese tudja biztosítani. A vidéki népesség városokba áramlása nem tagadása a vidék és a mezőgazdaság fejlődésének, hiszen a XX. század az urbanizáció, a városokba áramlás kora, amely nálunk – mint minden – csak megkésve, politikai okokból torzult formában ment végbe, az átszervezési időszak falusi válsága következtében. A folyamat megértéséhez figyelembe kell venni azt az adatot, hogy EGK-6-ok esetében a mezőgazdasági dolgozók száma 1960 és 1990 között 15,2 millióról 4,6 millióra csökkent. Mégsem beszélhetünk abban az időszakban az EGK-n belül a vidék és a mezőgazdaság válságáról. Az pedig, hogy a végbement fejlődésben milyen szerepe volt a nagyüzemeknek, azt csak helyben, és nem Budapesten lehet megítélni.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a mezőgazdaság az egyetlen

ágazat, amely az elmúlt 12 év alatt nem tudott új fejlődési pályára állni, egyetlen ágazatában sem tudott versenyképesen megújulni, és 600 ezer ember került létbizonytalanságba lényegében 3–4 év alatt, akiknek a helyzete azóta sem változott. Ezt elfogadhatónak ítélni csak nagyfokú cinizmussal lehet. Szóval nem igaz az, hogy volt 3–4 év bizonytalan átmeneti korszak, és ezt követte a konszolidációs szakasz. Az agárgazdaság nem hatékonyság-, hanem ideológiaorientált átalakítása elmélyült válságos állapotot eredményezett, amelynek még napjainkban sincs vége. Ha ennek a könyvnek semmi más eredménye nem lenne, mint hogy emléket állítson azoknak az embereknek, akik az egészségük, sokszor az egzisztenciájuk feláldozásával mindent megtettek azért, hogy ezt a kirabolt mezőgazdaságot új fejlődési pályára állítsák, és a falusi emberek számára jövőképet nyújtsanak, akkor a szerző elérte a célját, de hiszi és reméli is, hogy ennél többet tett.

A cenzorként feltűnő bírálónak viszont a szerző üzenete, hogy illemkódex és etikája a tudománynak is van. Sem a sértődöttség, sem pedig az ellenvélemény nem jogosít fel senkit arra, hogy politikai érdekek védelmében az agrártársadalom képviselőit – néhány kiválasztott kivételével – lebecsülje, és főleg akkor nem, ha annak olyan jelentéktelen pontja, mint a bíráló. Az etika azt kívánja, hogy mielőtt valaki beszél, azelőtt olvasson, valamint részletesen, helyben – ahol csinálják – megnézze azt, amiről szó van, esetünkben a magyar mezőgazdaságot és a magyar vidéket.

A bírálat egyben figyelmeztetés egy új jelenségre. A nemzetközi szakirodalmon és külföldi iskolákban felnőtt generáció a felületesen elsajátított nyugati gazdasági, gazdaságpolitikai sémákat úgy kívánja a magyar viszonyokra alkalmazni, hogy ténylegesen annak jellemzőiről fogalma sincs.

BUDAY-SÁNTHA ATTILA

Válasz egy újabb válaszra

Szomorúan olvastam Buday-Sántha Attila írását. A szerző ugyanis megsértődött, ezért bírálatom tartalmi részét figyelmen kívül hagyva válasza személyeskedésbe fulladt. Eközben olyan súlyos állításokra ragadtatta magát, amelyek messze túlmutatnak egy tudományos vita keretein.

A szerző felfogásában, ha valakit megbírálnak egy tudományos vitában, akkor egyben a mű szerzőjét is megtámadják. Sőt Buday-Sántha szerint, aki őt (könyvét) támadja, az a falusi embereket is megsérti, mi több, elítélendő, meg nem nevezett politikai érdekeket képvisel. Miközben Buday-Sántha a magyar agrártársadalom önjelölt érdekvédőjének szerepében tetszeleg, nem a recenzens érveivel foglalkozik, hanem tudásszociológiai sejtéseket fogalmaz meg a bírálóról. Buday-Sántha miközben személyemet – nem pedig állításaimat – számos helyen támadja, minősíti, egyúttal tudományos etikára oktat. Ezzel szemben, ha bírálatomat figyelmesen elolvasta volna, akkor láthatta volna, hogy kizárólag a könyvvel és annak módszerével foglalkoztam, nem pedig a szerző személyes képességeivel és hátterével.

Buday-Sántha a számára rendelkezésre álló töredékes önéletrajzi adatokból azt állapította meg rólam, hogy a budapesti munkahely és a külföldi tanulmányút kizárja annak lehetőségét, hogy láttam valaha mezőgazdasági üzemet. Ez az ismérv szerinte elegetendő, hogy ne tekintsen vitapartnernek. Túl azon, hogy Buday-Sántha ismeretei rólam meglehetősen pontatlanok, gondolatmenete abszurd, és egyben súlyos következményekkel jár. Egyrészt ez a világkép például kizár minden olyan tudományágot, amely a múlttal foglalkozik, hiszen a kutató nem ismerheti vizsgálata tárgyát közvetlenül, következésképpen inkompetens. Másrészt szerinte bárkit származása miatt ki lehetne zárni az agrárgazdaságtan, vagy tágabban értelmezve, az agrártudományok művelői közül.

Végezetül, Buday-Sántha az agrárgazdaságtan főáramát, és egyben a

közgazdaságtan alkalmazhatóságát kérdőjelezi meg a hazai agrárproblémák vizsgálatára, és hitet tesz az általa is használt „módszertan” mellett. Számomra megdöbbentő, hogy egy tanzékező egyetemi tanár 12 évvel a rendszerváltás után tökéletesen elzárja/elzárhatja magát tudományának főáramától, nem kíván tudomást venni annak eredményeiről. Ennek nyilvánvalóan tragikus következményei vannak az oktatásra nézve és a tudományos utánpótlás számára. Másrészt ezzel a stratégiával önmagát zárja ki a nemzetközi tudományos életből. A főáram elsajátítása és eredményeinek alkalmazása persze nem olyan könnyű feladat, ezért kényelmes stratégia annak alkalmatlanságát hirdetni. Ha a főáram mércéi, amelyek egyben a normál tudományos tevékenység megítélésének kritériumai, már ma is érvényesek lennének Magyarországon, akkor Buday-Sántha könyvének kiadására, illetve erre a vitára sem került volna sor.

FERTŐ IMRE

Gondolatok és ellengondolatok az esztergomi királyi vár rekonstrukciójáról

Összességében mostoha ezer esztendőzt zártunk 2001-ben. Ezer év távlatából a nyugodt korszakok – Szent István, Szent László, III. Béla, Nagy Lajos, Mátyás király uralkodása alatt – csak pillanatoknak tűnnek, s még ezek is csak viszonylag voltak nyugodt idők; Szent István államára Konrád császár, Szent Lászlóéra a kúnok törtek, III. Béla korában még Bizánc nyugtalanított, Nagy Lajos Itáliában hadakozott, Mátyás alatt pedig már a középkori

■ A Magyar Nemzeti Múzeum volt főigazgatójának hozzászólását és Marosi Ernő választát közöljük Marosi Ernő: Forrásfoglalás (BUKSZ, 2001. tél. 348–362. old.) című tanulmányához. Előzmények: Buzás Gergely: Forráskutatás. Viták a visegrádi palotarekonstrukció körül (BUKSZ 2002. tavasz, 11–14. old.), Marosi Ernő: Buzás Gergelynek forrás-ügyben enyhe érzelmi reakcióval (uo. 14. old.).